

Būti „tikram berniukui“: homoseksualių vyrų vidurinės mokyklos patirtys

Matas Petrokaitis

Vilniaus universitetas
matas.petrokaitis@gmail.com
<https://ror.org/03nadee84>

Santrauka. Tyrime nagrinėjama heteronormatyvumo neatitinkančių, save homoseksualiais identifikuojančių vaikų tapatybės formavimosi patirtis vidurinėje mokykloje. Remiantis socialinės lyties tapatybės konstravimo teorijomis, siekiama išsiaiškinti, kaip mokyklos aplinkoje formuojamas „tinkamas“ vyriškumas ir kaip jį išgyvena jo neatitinkantys vaikinai. Nustatyta, kad „tikro berniuko“ standartas mokykloje grindžiamas heteronormatyviais lūkesčiais. Todėl homoseksualūs vaikinai, nepateisindami jiems primetamų normų, iš dalies buvo heteronormatyvios sistemos dalimi, tačiau kartu jai ir priešinosi, nepaisant tėvų, bendraamžių ar mokytojų daromo spaudimo ar net smurto.

Raktažodžiai: vyriškumas, homoseksualumas, lyčių stereotipai, heteroseksualizuotos normos.

Being a ‘Real Boy’: The High School Experiences of Homosexual Men

Summary. The study examines the identity formation experiences of young men who do not conform to heteronormativity and who identify as homosexual within the context of secondary school. Based on social gender identity construction theories, the research seeks to explore how the ‘appropriate’ masculinity is constructed in the school environment and how it is experienced by those who do not conform to it. **The aim of the study** is to investigate how social agents in secondary school shape the male identity and how homosexual men experience ‘being different’. **The research method** is the three-stage mapping method of visual sociology. The interview transcript content analysis was performed by using the *MAXQDA* software, generating code trees. To ensure anonymity, transcripts and participant-created maps were de-identified. The study revealed that the ‘real boy’ standard at school is shaped by heteronormative expectations. As a result, young homosexual men, who are unable to conform to the established norms, have developed mechanisms of self-preservation. In doing so, they partially integrated into the heteronormative system, while simultaneously resisting it, despite facing pressure or even violence from parents, peers, or teachers.

Keywords: masculinity, homosexuality, gender stereotypes, heterosexualized norms.

Įvadas

Vyriškos tapatybės problematika ir imperatyvas būti „tikram berniukui“ yra susiję su akademinėje literatūroje aktyviai diskutuojamais vyriškumo, biologinės ir socialinės lyties, socialinių normų konstravimo klausimais. Maskulinizmo studijose rekonceptualizuojant socialinę lytį šalia hegemoninio vyriškumo (Connell, 1995) išskiriamas „nau-

Received: 2025 02 28. Accepted: 2025 05 28.

Copyright © 2025 Matas Petrokaitis. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence](#), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

jasis vyriškumas“ (LaRossa, 1997). Jis pakeičia „kietą vyrą“ „minkštu“ ir suformuoja „naujojo vyro“ sampratą (Messner, 1999). Kintančių lyčių ryšių, lyčių vaidmenų ir jiems priskiriamų praktikų tyrimai išryškino „hibridinio vyriškumo“ sampratą (Messner, 2007; Anderson, 2015), kuri koreguoja naująjį vyriškumą, suteikiant jam kai kurių hegemoninio vyriškumo bruožų. Biologinę lytį imta sieti su daugybiniais vyriškumo pasireiškimais (angl. *masculinities*), kurie įvairiose visuomenėse ir kultūrose gali būti normalizuojami arba subordinuojami.

Istorijos eigoje dėl galios santykių poveikio vieni lyčių diskursai yra normalizuojami, o kiti išstumiami į subordinuotą poziciją (Foucault, 1998). Privilegiuoti lyčių diskursai, kaip socialiniai konstruktai, yra dekonstruojami (Butler, 1999), parodant jų aprašomąją ir normatyvinę prigimtį. Lietuvoje, kaip pokomunistinėje valstybėje, net konstituciskai nusigręžiančiai nuo sovietinės santvarkos ir siekiančiai euroatlantinės (Europos ir transatlantinės) krypties (Žalimas, 2022), normatyvinio vyriškumo samprata palaipsniui kito. Ši pokytį skatino diskusijos apie lyčių vaidmenis, šeimos sampratą ir žmogaus teises. Nors po Lisabonos sutarties (2007) ratifikavimo Lietuva įsipareigojo atitikti ES keliamus vertybinius lūkesčius, šalyje vis dar stringa žmogaus teisių užtikrinimas, pavyzdžiui, tos pačios lyties asmenų santykių reglamentavimas ar Stambulo konvencijos ratifikavimas (Gudžinskas, 2015). Tai rodo būtinybę diskutuoti ne tik apie teisės aktus, bet ir apie platesnį lyčių vaidmenų suvokimą.

Mokslininkai atkreipia dėmesį į tai, kad lytis šiandien gali būti suvokta dvejopai: biologinė lytis (angl. *sex*) ir socialinė lyties tapatybė (angl. *gender*) (Fausto-Sterling, 2019). Be to, ne visi socialinės lyties tapatybę kildina iš biologinės lyties (pvz., nebinarinės lyties tapatybės žmonės (angl. *non-binary*)) (Richards et al., 2016). Sociologės Judith Butler (1999) teigimu, socialinė lyties tapatybė yra dinamiškas konstruktas, kurį lemia socialiniai ir kultūriniai veiksniai. Ji pažymi, kad „vyras ir vyriškumas gali lygiai taip pat lengvai reikšti moterišką kūną kaip vyrišką“ (Butler, 1999, p. 10). Tačiau nusistovėjęs socialinės ir biologinės lyties tapatinimas formuoja *heteroseksualizuotą* standartą, kuriame „asmuo yra atitinkamos socialinės lyties ir toks yra dėl savo biologinės lyties“ (Butler, 1999, p. 29), o ryškiausia to išraiška – seksualinis potraukis. Dekonstruodami heteroseksualizuotą vyriškumą, turime atsižvelgti į jo daugialypumą ir kritiškai vertinti tiek hegemoninį, tiek alternatyvius vyriškumo modelius (Tereškinas, 2011), siekdami geriau suprasti jo poveikį šiuolaikinio vyriškumo sampratai.

Socialinę lyties tapatybę formuojantys agentai ir praktika įvairiais gyvenimo tarpsniais

Gyvenimo eigoje žmogus susiduria su įvairia aplinka, jo pasaulio suvokimui turi įtakos žmonės ir kontekstas, kuriame jis gyvena. Remiantis Glen H. Elder (2003) išskirta teorine orientacija nurodoma, kad veiksniai, lemiantys žmogaus tapatybės formavimosi procesą, yra šie: žmogaus asmeninė įtaka (veiksmai ir pasirinkimai), istorinės laiko ir vietos aplinkybės, gyvenimo tarpsnis ir socialinė aplinka.

Kūdikis dar savęs nesuvokia ir neidentifikuoja kaip vyro ar moters, šį suvokimą suformuoja jo aplinkoje esantys žmonės, adaptuojantys savo elgesį pagal tai, kokios biologinės lyties yra naujagimis (Stundžė, 2016). Tyrėjai pažymi, kad tėvai, bendraudami ir žaisdami, yra linkę skatinti stereotipiškai vienai iš lyčių priskiriamas elgesio ir socialines normas. Berniukai (ypač tėčių) mokomi būti stiprūs, o mergaitėms ugdomas jautrumas ir globėjiskumas (Šumskaitė, 2014; Boe, Woods, 2018; Perales, Francisco et al., 2023). Vaikui augant plečiasi tapatybės formavimuisi daranti įtaką socialinė aplinka, lytiškumo ugdymo specialistė, edukologė Akvilė Giniotaitė (2018) pažymi, kad mokykloje esantys žmonės „turi reikšmingą vaidmenį gilinant arba paneigiant iš šeimos (žinoma, neišvengiamai ir iš medių) atsineštą žinojimą“ (p. 113). Čia itin svarbūs tampa mokytojai ir jų vertybiniai įsitikinimai, kuriais grindžiamas „slaptasis ugdymas“ (angl. *hidden curriculum*) kuria taisykles, „kaip „būti“ mergaitėmis ir berniukais“ (Kågesten et al. 2016, p. 2). Tyrimuose atsiskleidžia, kad mokytojai neretai vadovaujasi stereotipinėmis, patriarchalinėmis nuostatomis – berniukai skatinami dominuoti, jų išūlus elgesys yra toleruojamas, o iš mergaičių tikimasi paklusnumo ir pagarbos. Šis heteronormatyvus socialinės lyties tapatybės suvokimas, stigmatizuojantis jo neatitinkančius žmones ir trukdantis priešintis lyčių stereotipams, atsikartoja ir mokyklose naudojamose ugdymo priemonėse (Purvanekienė, 2011; Kågesten et al. 2016; Gansen, 2017; Giniotaitė, 2018; Terrier, 2020; Grigaliūnienė ir Rutkienė, 2020; Rozenberg et al., 2023). Atkreiptinas dėmesys į tai, kad binarinės lyties struktūros neatitinkantys asmenys biologijos vadovėliuose apskritai yra diskriminuojami, teigiant, kad „[t]u esi vaikinai arba mergina – kito pasirinkimo nėra“ (Vasiliūnaitė, Giniotaitė, 2023, p. 122). Taip vaikams kuriamos aiškios elgesio ir savęs suvokimo ribos, kurių nedera peržengti.

Mokiniai lengviau priima bendraamžius, pasižyminčius stereotipiškai vyriškomis charakterio savybėmis (dominavimu, pasitikėjimu) nei moteriškomis (užjauta, nuolankumu) (Gaunt, 2024). Paauglystėje bendraamžiai yra vieni iš svarbiausių socialinių agentų, o patyčiomis ir pravardžiavimu daromas spaudimas vaikus verčia kuo labiau atsiriboti nuo visko, kas galėtų būti laikoma moteriška ar homoseksualu (Ewing Lee, Troop-Gordon, 2011; Bagdonas ir Padarauskaitė, 2012; Dukynaitė ir Dudaitė, 2017). Tyrimai rodo, kad berniukai dažniau linkę smurtauti, todėl saugodamiesi patyčių vieni vaikinai stengiasi pateisinti hegemoninį vyriškumą, o kiti saugios aplinkos ieško tarp mergaičių (Dasgupta, 2017). Smurtas mokykloje dažniausiai pasireiškia fiziniu (pvz., muštynės), psichologiniu / verbaliniu (pvz., prasivardžiavimas), santykių (pvz., gandų skleidimas, atskyrimas) ir elektroninių patyčių būdu (Bagdonas ir Padarauskaitė, 2012; Jiménez-Barbero et al., 2020). Patyčių priežastimis tampa išvaizda, seksualinė, lytinė tapatybė, pomėgiai. Griežtai sankcionuojami bendraamžių, berniukai stengiasi išvengti smurto ir kartais ima imituoti „tinkamą“ vyriškumą (Dasgupta, 2017; Rosen ir Nofziger, 2019; Jiménez-Barbero et al., 2020). Siekdami įžeisti, berniukai pasitelkia homofobišką ženklinimą, pavyzdžiui, „pederastas“, „gėjus“ ir panašius epitetus, kurie, turėdami neigiamą konotaciją, kuria homoseksualių asmenų atskirtį (Brown ir Stone, 2016; Giniotaitė, 2018). Dėl tokio bendraamžių keliamo spaudimo vaikinai pradeda elgtis pagal heteronormatyvius standartus, kurie ilgoje perspektyvoje skatina nesaugumo jausmą mokykloje.

Tyrimo aktualumas. „Tikro vyro / berniuko“ koncepcija viešajame diskurse vis dar siejama su stereotipinėmis hegemoninio vyriškumo savybėmis. Politikai, internetinėje žiniasklaidoje aktyvūs komentatoriai ir socialiniuose tinkluose autoritetą turinčios figūros dažnai stiprina šias normas perteikdami ribotą / heteronormatyvų vyriškumo modelį. Žvelgiant į artimesnį žmogaus socialinį ratą, šį supratimą palaiko ir jį kasdienėje veikloje atkartojantys socialiniai agentai – mokytojai, bendraamžiai, tėvai. Vis dėlto pagrindinį vaidmenį formuojant vyriškumą atlieka pats berniukas, kuris savo tapatybę kuria jam keliamų lūkesčių kontekste. Todėl šiame tyrime siekiama analizuoti, kaip vaikinai, išgyvendami savo tapatybę sandūroje su hegemoninio vyriškumo normomis, patiria vidinius konfliktus ir formuoja savęs suvokimą.

Berniukų taikomos įveikos strategijos, siekiant prisitaikyti arba atsiriboti nuo hegemoninio vyriškumo modelio, moksliniuose tyrimuose nagrinėjamos fragmentiškai. Pasitebima, kad iš savisaugos būdų vaikinai naudoja smurtą prieš kitus, pradeda sportuoti, daugiau laiko leidžia vieni ar mergaičių kompanijose (Dasgupta, 2017; Rosen ir Nofziger, 2019;). Nepaisant to, daugiau dėmesio skiriama **tėvų** (Boe, Woods, 2018; Fausto-Sterling, 2021), **mokytojų** (Purvaneckienė, 2011; Gansen, 2017; Giniotaitė, 2018), **bendraamžių** (Ewing Lee, Troop-Gordon, 2011; Bagdonas ir Padarauskaitė, 2012; Dukynaitė ir Dudaitė, 2017) praktikoms, o ne jų poveikiui adresatams – vaikinių, kurie nepateisina heteroseksualizuotų vyriškumo normų, vidiniams išgyvenimams ir **šioms praktikoms** internalizuoti. Be to, lietuviškuose mokslo darbuose daugiausia dėmesio skiriama apskritai vyriškumo problematikai (Tereškinas, 2004; Tereškinas, 2011; Šumskaitė, 2014) arba lyčių stereotipams mokyklose (Purvaneckienė, 2011; Giniotaitė, 2018). Vis dėlto normatyvinio vyriškumo neatitinkančių asmenų patiriami socialinių lūkesčių išpildymo iššūkiai pokomunistinės transformacijos kontekste Lietuvoje vis dar nagrinėjami ribotai. Todėl šis tyrimas prisideda prie lyčių studijų lauko, jame siūloma papildoma perspektyva ir analizuojama vaikinių, augusių globalių ir vertybinių pokyčių kontekste, patirtis. Atsižvelgiant į tyrimo aktualumą keliamas **tyrimo tikslas**: atskleisti, kokiais būdais vidurinėje mokykloje esantys socialiniai agentai formavo vyrišką tapatybę ir kaip homoseksualūs vyrai patyrė „buvimą kitokiems“.

Tyrimo dalyvių atranka

Tyrimė dalyvavo 11 dalyvių, atrinktų pasitelkiant tikslią atranką (žr. 1 lentelę). Kvietimai dalyvauti tyrime buvo platinami socialiniuose tinkluose, taip pat taikytas sniego gniūžtės principas, kai potencialūs dalyviai buvo rekomenduojami per pažįstamų tinklus ar tyrime dalyvavusių informantų. Siekiant apimti skirtingas vyrų patirtis, atranka atlikta pagal šešis kriterijus: (1) biologinė ir socialinė lytis – vyrai; (2) amžius (gimę 1992–1997 metais). Šis amžiaus intervalas pasirinktas atkreipiant dėmesį į du reikšmingus kriterijus: **a)** Lietuvos įstojimas į ES, kuris svarbus tuo, kad tapsmas šios bendrijos nare savaime įpareigoja tęsti jos deklaruojamą politiką, „kurioje vyrauja pliuralizmas, nediskriminavimas, tolerancija, teisingumas, solidarumas ir moterų bei vyrų lygybė“ (Lisabonos sutarties, 2007, 1a straipsnis), ir **b)** tai yra pirmoji Nepriklausomos Lietuvos

karta, kuri visiškai susiformavo laisvoje valstybėje ir integracijos į ES procese. Kiti du glaudžiai susiję kriterijai buvo nukreipti į seksualinę orientaciją: (3) visi apklausti informantai tyrimo metu save identifikavo kaip homoseksualius asmenis, (4) bent artimiausioje aplinkoje (pvz., šeimoje, draugų rate) jie yra identifikuojami kaip homoseksualūs. Siekiant užtikrinti tyrimo dalyvių imties heterogeniškumą, buvo įtraukti papildomi kriterijai: (5) romantinių santykių su moterimis ir vyrais patirtys; (6) tyrimo metu gyvenantys arba negyvenantys partnerystėje.

1 lentelė. Tyrimo dalyvių charakteristikos

Informanto žymėjimas	Lytis	Metai, kai pradėjo lankyti mokyklą	Save identifikuoja homoseksualiu	Aplinka identifikuoja kaip homoseksualų	Buvo santykiuose su moterimi	Buvo santykiuose su vyru	Yra tos pačios lyties partnerystėje
Joris	Vyras	2004	Taip	Taip	Taip	Taip	Taip
Edvardas	Vyras	2003	Taip	Taip	Taip	Taip	Taip
Jonas	Vyras	2001	Taip	Taip	Taip	Taip	Taip
Benas	Vyras	2000	Taip	Taip	Taip	Taip	Taip
Vainius	Vyras	2000	Taip	Taip	Taip	Taip	Taip
Nojus	Vyras	2003	Taip	Taip	Taip	Ne	Ne
Naglis	Vyras	2002	Taip	Taip	Ne	Taip	Taip
Ovidijus	Vyras	2001	Taip	Taip	Ne	Taip	Taip
Redas	Vyras	2004	Taip	Taip	Ne	Ne	Ne
Paulius	Vyras	2001	Taip	Taip	Ne	Ne	Ne
Andrius	Vyras	2001	Taip	Taip	Ne	Ne	Ne

Tyrimo metodas

Siekiant įgyvendinti tyrimo tikslus naudojamas vizualiosios sociologijos trijų pakopų žemėlapių metodas (Juozeliūnienė, 2014). Kiekvienoje pakopoje tyrimo dalyviams buvo pateikiamos šios užduotys:

1. Sudarykite sąrašą dalykų, kurie jūsų mokyklos aplinkoje buvo suvokiami kaip „vyriškumas“.
2. Duodama figūrėlė, atspindinti interviu dalyvį, ir prašoma jos pagalba pateikti, kurias iš nurodytų vyriškumo savybių jis atitiko. Labiau jį mokykloje apibūdinančius dalykus dedant arčiau savęs, o mažiau – toliau nuo savęs.
3. Atliekamas giluminis interviu, kurio metu siekiama įsigilinti, kaip šios įvardytos savybės kūrė norminį vyriškumo suvokimą mokykloje.

Šiomis užduotimis siekiama, kad tyrimo dalyviai, reflektuodami visus savo mokymosi mokykloje metus (nuo pirmos klasės iki mokyklos baigimo), atskleistų skirtingais mokymosi periodais išgyventas patirtis. Interviu buvo atliekami tik gyvai. Vienas interviu vidutiniškai truko apie valandą (40 min. – 1 val. 25 min.). Tyrimo metu buvo sudaryti žemėlapiai (žr. 1 priedą), kurie padėjo struktūruoti interviu eigą. Kadangi pokalbio turinys tiesiogiai rėmėsi kiekvieno informanto žemėlapiuose išskirtais teiginiais, iš

anksto suformuluotų klausimų nebuvo (išskyrus pateiktas užduotis). Kiekvienas interviu buvo vedamas nuosekliai – pradedant nuo elementų, su kuriais dalyviai labiausiai tapatinosi, pereinant prie tų, kurie jiems buvo svetimi. Papildomi klausimai buvo orientuoti į mokykloje vyrausio „tikro berniuko“ portretą, pavyzdžiui: kokias išvaizdos ar elgesio savybes turėjo atitikti berniukas jų aplinkoje? Dalyviams užsiminus apie konkrečius socialinius agentus, gilinamasi į tai, kaip jų elgesys prisidėjo prie vyriškumo formavimo (pvz., ar mokytojų bendravimas su berniukais ir mergaitėmis skyrėsi?). Galiausiai tikslinamaisiais klausimais siekta išsiaiškinti, kokius jausmus kėlė konkrečios agentų praktikos ir kaip jos veikė informantų elgesį. Interviu išrašų turinio analizė buvo atliekama pasitelkiant kompiuterinę MAXQDA programą. Sudaromi kodų medžiai, išskiriamos kategorijos.

Interviu išrašai ir tyrimo dalyvių sukurti žemėlapiai buvo nuasmeninami, vardai pakeisti. Dalyviams buvo pristatyta tyrimo esmė, atrankos kriterijai ir užtikrintas konfidencialumas. Kiekvieno informanto interviu pradžioje buvo gautas žodinis sutikimas įrašyti pokalbį ir naudoti jo metu gautus duomenis tik šiam tyrimui. Dalyviai informuoti apie teisę bet kada nutraukti pokalbį ar neatsakyti į jiems nepatogius klausimus. Taip pat pageidaujant suteikiama galimybė susipažinti su nuasmenintais duomenimis.

Tyrimo rezultatai

„Tikro berniuko“ portretas

Atlikdami pirmą užduotį tyrimo dalyviai savo atsakymais įvardijo socialines normas, kurias turėjo atitikti berniukai būdami mokykloje. Žemėlapio metodas padėjo įvardyti esminius segmentus, iliustruojančius „tikro berniuko“ standartą, jie apėmė: išvaizdą, būdo bruožus, elgesį ir pomėgius. Jais atskleidžiami universaliais laikomi vyriškumo standartai, įprasminantys vyrui priskiriamus vaidmenis ir heteroseksualizuotus rėmus, kuriuos peržengus atsiduri „kito“ kategorijoje.

Išvaizda

Siekiant atitikti mokykloje vyraujančią išvaizdos standartą buvo svarbu vengti išskirtinių išvaizdos ar stiliaus detalių, nes „*tipinė berniuko apranga yra tokia, apibūdinčiau žodžiu basic, niekuo neišsiskirianti, pavadinkim. Tai reiškia neryškios spalvos, jokių ten kažkokių raštų*“, – Benas, 32 metai. Todėl berniukas turėjo atrodyti blankiai, netvarkingai, su trumpų plaukų šukuosena ir kitaip pateisinti vyrams socialiai priskiriamus lūkesčius. Taikytas žemėlapio metodas parodė, kad net devynių iš vienuolikos tyrimo dalyvių aplinkoje vyriškumas buvo stipriai susijęs su sportu ir sportiškumu, vaikinams buvo keltas geros fizinės formos, tvirtumo lūkestis, o lieknas ar smulkus kūno sudėjimas buvo tapatinamas su mergaitėmis.

„Tikro berniuko“ išvaizdai keliama standartai buvo itin riboti, net genetiškai nulemti išvaizdos elementai buvo netoleruojami: (1) akinių nešiojimas: „*[D]ažniau dėl akinių sulaukiau patyčių*“, – Nojus, 27 metai; (2) ūgis: „*Mes turėjom vieną klasioką, kuris*

buvooo, nu, tikrai, labai žemo ūgio, tai tiek epitetais, kaad, man atrodo, jį vadindavo peliuku visi“, – Jonas, 30 metų; (3) Svoris ar sudėjimas: *„Nevyriška buvo tai, kad tu esi labai smulkaus sudėjimo, labai žemas, nu, realiai, visa tai, nes tai buvo asocijuojama su tiesiog moteriška anatomija ir fizio fiziologija visa“*, – Paulius, 29 metai.

Būdo bruožai

Mokyklos aplinkoje buvo svarbu rodyti pasitikėjimą savimi, nes tipiškas berniukas turėjo *„pasirodyt kietas ir panašiai“*, – Paulius, 29 metai. Tai atsiskleidavo konfliktuojant ar rodant agresiją ne tik prieš bendraklasius, bet ir prieš mokytojus, pavyzdžiui, uždarančios duris į spintą. Berniukai į vyrišką kompaniją galėdavo patekti dėl destruktivaus elgesio, pavyzdžiui, keiksmazodžių, agresijos ar rūkymo, alkoholio vartojimo. Vaikiniai būdami mokykloje jautė tiek šeimos, tiek mokyklos bendruomenės lūkestį būti savarankiškiems, kategoriškiems / griežtiems ir atsakingiems, nes *„jeigu tu esi vyras, tai tu turi būti stiprus ir jeigu tu esi stiprus, tai tu neprašai pagalbos kitų žmonių“*, – Edvardas, 27 metai. Savarankiškumo aspektą, kurį dar galima suprasti kaip pagalbos atsisakymą, sustiprina ir žemėlapiuose vis pasikartojantys motyvai, susiję su emocijų nerodymu, santūrumo skatinimu, o interviu atskleidžia, kad ilgoje perspektyvoje tai sukėlė psichologines traumas, kurias tyrimo dalyviai gydėsi padedami psichoterapeutų. Nors visų interviu metu dominuojantis naratyvas buvo orientuotas į neutralaus, emocijų nerodančio vyro poziciją, tačiau teko pamatyti ir tendencijų pokyčio pradžią, kai dalis kalbintų vaikinių įvairioje aplinkoje (pavyzdžiui, stovykloje) teigė sulaukę skatinimo nevaržyti savo emocijų.

Elgesys ir pomėgiai

Išvaizdai ir charakteriui keliami aplinkos lūkesčiai glaudžiai susiję su tuo, ką berniukai mokykloje ir už jos ribų yra linkę veikti ir kuo domėtis. Heteroseksualizuotos normos, skatinusios vaikus griežtai atsiriboti nuo homoseksualumą ar moteriškumą primenančių elgesio savybių, pasireiškėdavo keliomis esminėmis formomis: 1) *„berniukai turi galvoti tik apie moteris“*, – Nojus, 27 metai; 2) elgtis priešingai nei stereotipiškai *„identifikuojama kaip, žinai, mergaitiškas elgesys“*, – Paulius, 29 metai. „Tikram berniukui“ neturi kilti pagundos tos pačios lyties simpatijai arba noro priešintis tam, kas *priklauso* berniukui. Interviu metu atsiskleidė, kad vyriški pomėgiai, be sporto, apsiriboję automobiliais ar specifinių žanrų, pavyzdžiui, repo ar rusiška muzika. Vaikiniai kartais turėdavo meluoti, kad jie neklauso vakarietiškos popmuzikos (pvz.: Britney Spears ar Lady Gagos), kurios klauso mergaitės, ir atitinkamai koregavo savo preferencijas bendrose diskusijose.

„Tikro berniuko“ portretas atspindi iš aplinkos gautus ir internalizuotus aspektus, kurie rodo, kaip vaikinai gali išlikti priimtinose ribose ir netapti „kitokie“. Čia aiškiausiai atsiskleidžia sovietinio ir vakarietiško kontekstų skirtumai – „kitoniškumas“ siejamas su ryškesniu įvaizdžiu ir domėjimusi Vakarų kultūra (pvz., angliška popmuzika vietoje rusiško repo). Tokiu būdu heteroseksualizuotos normos nustato priimtinas vyrų išvaizdos, elgsenos ir būdo standartus, kurie tęsia sovietmečių įsitvirtinusių stereotipinių naratyvą.

Socialiniai agentai ir jų praktika, formavusi vyriškumą

Judith Butler (1999) išsakytas mintis apie žmogaus tapatybės dinamiškumą ir jos santykių su aplinka svarbą patvirtina ir šio tyrimo metu surinkta medžiaga. Akivaizdu, kad sąveikoje su socialiniais agentais formuojasi žmogaus tapatybė, kuri, atsižvelgiant į kitų reakcijas, gali būti išreikšta atvirai arba adaptuota prie tokios, kuri yra priimtina. Tyrime dalyvavę vyrai, kalbėdami apie socialinius agentus, turėjusius didžiausią įtaką jų vyriškumo formavimuisi, išskyrė santykius su tėvais, mokytojais ir bendraamžiais.

Tėvai

Nuo gimimo artimiausia vaiko aplinka formuoja jo pirminius įpročius ir požiūrį į save bei pasaulį. Matydamas ir absorbuodamas joje esamą informaciją augantis asmuo natūraliai ima tai kopijuoti ir kartoti savo elgesiu. Vaikinų patirtis šeimoje buvo skirtinga, vieni teigė nejautę berniukų ir mergaičių priešpriešos, tačiau kiek dažniau heteroseksualizuotų normų peržengimas sukeldavo tėvų nepasitenkinimą, kartais pasireiškiantį skaudžiomis frazėmis, pavyzdžiui, „*you look disgusting*“, – Nojus, 27 metai. Nors vaikinų santykiai su mamomis buvo artimesni, nes jos aktyviau skatino išreikšti save, tačiau tėčiai vis pabrėždavo būtinybę atitikti „tikro berniuko“ portrete akcentuotus dalykus ir jokiū būdu nesitapatinti su mergaitėmis:

„[A]š gal labiausiai iš ko jausdavau spaudimą dėl to, kad aš turiu vien tiktai mergaites drauges, tai iš savo tėčio. Ne iš mokyklos arba iš klasiokų, bet iš šeimos žmogaus“, – Vainius, 31 metai.

Bendraamžiai

Pasakodami apie draugystes mokykloje, vyrai akcentavo, kad pagal pomėgius susidarydavo mokinių draugų grupelės, kurios dažnai diferencijuodavosi pagal lytį. Dauguma tyrimo dalyvių teigė (nors ir norėję) nepritapdavę berniukų kompanijose ir leisdavę daugiau laiko su merginomis, kurios ne tik priimdavo į savo draugų ratą, bet ir apginavo nuo kitų vaikinų patyčių. Tai svarbu, nes ypač jaunesnėse klasėse patyčios neapsiribodavo vien žodine išraiška, nes bendraamžiai ar vyresni vaikinai bandydavo fiziniu smurtu užtikrinti savo dominavimą:

„[A]š tiesiogėjau koridorium ir jis tiesiogėjo į kitą pusę ir mane tiesiog trenkė į sieną su galva“, – Ovidijus, 29 metai.

Tyrimo dalyviai akcentavo, kad mergaitės mokykloje jiems suteikė dvejetainį saugumo jauseną: emocinę – sudarydamos sąlygas atsiverti, būti savimi ir išreikšti tikrąją tapatybę, bei fizinę – apsaugodamos nuo bendraamžių patyčių. Vis dėlto toks bendravimas vaikinų aplinkoje dažnai tapdavo priežastimi taikyti hegemoninį vyriškumą palaikančias sankcijas. Draugystė su merginomis buvo interpretuojama kaip neatitinkanti stereotipinių lyties vaidmenų, todėl kalbinti vyrai dažnai susidūrė su jų elgesio ar išvaizdos prilyginimu mergaitiškumui ar homoseksualumui:

„Jeigu tu buvai labiau tarp aaah, vat, šitu aa merginų, tai kildavo klausimas ar tu ne homoseksualus, nes, maždaug, tu bendrauji tik su mergaitėm, esi kaip mergaitė, o mergaitėm patinka gi berniukai“, – Redas, 26 metai.

Tai neretai pasireikšdavo žeminančiais epitetais (pvz., „gėjus“, „pyderas“, „boba“) ar pašaipomis, kurios turėjo stiprų emocinį poveikį. Ypač kai tai peraugdavo į socialinį, santykių smurtą: vaikinai ne tik nebuvo priimami į berniukų draugų ratą, bet ir tapdavo realybės neatitinkančių apkalbų objektais, kas darė įtaką jų artimoms draugystėms mokykloje:

„[B]uvo man pasakę, nes buvo panos, kažkaip, visos su sijonais atėjusios ir kažkas atėjo iš valgyklos man irgi drėbtelėjo: „kada tu su sijonu ateisi?““, – Ovidijus, 28 metai.

Mokytojai

Tyrime dalyvavę vyrai pažymėjo, kad jų mokykloje buvo supratingų mokytojų, kurios bandė užkardyti heteronormatyvų požiūrį į berniukus ir mergaites, tačiau dauguma vyrų vienaip ar kitaip vis tiek jautė homofobišką atmosferą mokykloje, iš mokytojų (dažniau vyrų) girdėjo stereotipinių pasisakymų, reprodukuojančių heteroseksualizuotus lyčių vaidmenis. Tai neretai pasireikšdavo taikant slaptojo ugdymo praktikas, pavyzdžiui, selektyviai reaguojant į patyčias ar net pamokų metu pašiepiant heteronormatyvumo neatitinkančius berniukus:

„[M]okytojai, (atsiduso) čia atskira tema, man tai turbūt didesnis pyktis ant jų negu ant vaikų, <...> mokytojai rinkdavosi parodyt savo savo poziciją per tokius tarp eilučių paslėptus komentarus“, – Paulius, 29 metai.

Maža to, mokytojai ne tik slopindavo heteronormatyvumui prieštaraujantį įvaizdį ar elgesį, bet ir toleruodavo stereotipinį berniukų elgesį, pasireiškiantį maišto ar agresijos forma, pavyzdžiui, ne drausmindami smurtautojus, o aukoms siūlydami nesirodyti ir neprovokuoti bendraamžių. Neigiamos patirtys, sukėlusios net ir iki dabar išlikusį pyktį, rodo, kad vaikinai mokykloje jautė mokytojų vertybinį nusistatymą, nelygybę ir diskriminaciją savo atžvilgiu. Svarbu akcentuoti, kad retai pasitaikė ir gerųjų praktikų, kai mokytojos sukurdavo ir saugią aplinką mokykloje:

„[R]ealiai iš visos mokyklos, visų mokytojų, visų specialistų, „šauniųjų“, tik vienas žmogus sugebėjo manęs paklausti, ar viskas gerai“, – Paulius, 29 metai.

Nagrinėjant gautus duomenis apie atskirus socialinius agentus atsiskleidžia tai, kad, nepateisinę keliamų heteronormatyvių lūkesčių, vaikinai susidurdavo su sunkumais tiek šeimos, tiek mokyklos aplinkoje. Informantų istorijomis galime patvirtinti ankstesniuose tyrimuose fiksuojamus atvejus, kai dėl griežtų „tikro berniuko“ standartų neatitikties grėsė sankcijos, atskyrimas ar viktimizacija (pavyzdžiui, Bagdonas ir Padarauskaitė, 2012; Rosen ir Nofziger, 2019; Jiménez-Barbero, et al., 2020). Tėvai, bendraamžiai ir mokytojai stiprina įsitikinimą, kad bet koks panašumas į homoseksualumą ar moteriškumą berniukui nėra priimtini. Atkreiptinas dėmesys į mokytojų vaidmenį paauglystės

laikotarpiu, kai vaikinai jaučia nuo mokyklos laikų iki dabar išlikusį skaudulį dėl to, kad mokytojai, būdami autoritetingos figūros, ne padėdavo, o patys prisidėdavo prie jų ar bendraklasių patyčių. Visų aptartų socialinių agentų praktikos formavo „būti kitokiam“ jauseną, kylančią iš nuolatinio streso ir bandymo įvykdyti jiems keliamus lūkesčius.

„Būti kitokiam“ jausena ir taikytos įveikos strategijos

Pagrindinė šio tyrimo dalis apima iššūkius, su kuriais susidūrė vaikinai, neatitinkdami numatyto ir vyraujančio išvaizdos bei elgesio standarto, atsiskleidžiančio sujungiant aprašytas skirtingų socialinių agentų praktikas, formavusias „tikro berniuko“ standartą vidurinėje mokykloje. Nuolatinis jausmas, kad neatitinki visuomenės normų, turi slopinti ar maskuoti savo tapatybę, palieka ilgalaikį poveikį, kuris daliai tyrimo dalyvių „iššaukė poreikį psichoterapijai“, – Paulius, 29 metai. Dėl pasikartojančių įvykių, pavyzdžiui, žaidimo komandoje liekant paskutiniu pasirinkimu ar kasdien nerimaujant, kiek patyčių sukels jų išvaizda, vaikinai teigė mokykloje nuolat patyrę stresą ir nepatogumą:

„[T]ai čiaa pastovi įtampa ir, galbūt, šiek tiek baimė yra, nes tu pastoviai save kontroliuoji socialinėse situacijose ir niekada nebūni savim ir visada turi laikyt pirštą ant pulso“, – Ovidijus, 28 metai.

Uždarumas ir neprisitaikymas prie bendraamžių dažnai kėlė nesaugumo, vienišumo, gėdos ar net baimės jausmus. Mokyklos aplinkoje egzistavusi „aš“ ir „kitas“ priešprieša vertė vaikus prisitaikyti, internalizuojant įvairias įveikos strategijas. Viena iš jų buvo net mokyklos ar tam tikrų pamokų (pvz., kūno kultūros) nelankymas, dažniausiai dėl jose patiriamos įtampos ir smurto. Kai kurie tyrimo dalyviai teigė sulaukę mažiau patyčių, nes iš prigimties buvo uždari ir mažiau pastebimi, tačiau kiti to mokėsi sąmoningai: kad pritaptų, jie tyčia slopino savo elgesio raišką ir stengėsi išlikti nematomi – ne dėl asmeninių savybių, bet dėl išorinio spaudimo. Ypač dėl to, nes jautresni vaikinai buvo sankcionuojami, teigiant: „koks tu vyras, jeigu tu čia va verkšleni, koks tu vyras, jei tau skauda“, – Benas, 32 metai. Todėl tyrimo dalyviai teigė vengę to, „kas liečia švelnumą, moteriškumą, homoseksualius gestus“, – Andrius, 29 metai, ir jautėsi priversti mokykloje kurti papildomą asmenybę, leidžiančią išvengti nukrypimo nuo dominuojančių heteroseksualizuotų normų:

„[T]ikrai, pamenu tokių momentų, kad ten, žinai, dirbtinai bandydavau tą balsą pažemint <...> norėdavau atsimokyt visas tas savo manieras, kurias turėjau, tai ten vos ne, žinai, vykdavo praktika prieš veidrodį atsisėsti ir bandyti ten nemalt taip rankom <...> mano tas toksai elgesys, toks, kokį aš dabar turiu, buvo visiškai ištreniruotas, išmoktas, kad atrodyčiau labiau vyriškas, negu iš tiesų buvau“, – Jonas, 30 metų.

Vyrai jautėsi patyrę bendraamžių atstūmimą, ypač kai stengėsi išlaikyti savo tapatybę ir priešintis heteroseksualizuotiems standartams. Siekdami prisitaikyti, jie stebėjo aplinką, bandydami suprasti, kokie elgesio bruožai gali sukelti neigiamas reakcijas ir ko reikėtų vengti. Ženklėjimas ir etikečių klajavimas aiškiai signalizavo, kada elgesys

peržengia „draudžiamą vyriškumo zoną“. Norėdami išlikti priimtini, kai kurie vaikinai sąmoningai žiūrėjo jiems neįdomias sporto varžybas ar lankė nemėgstamus sportinius užsiėmimus. Taip pat buvo vengiama bendravimo su bendraamžiais, neatitinkančiais vyriškumo normų, kad patys nebūtų su jais tapatinami. Kai kurie taikė gynybinę strategiją „*arba tu, arba iš tavęs*“, – Vainius, 31 metai, patys smurtavo, siekdami apsisaugoti nuo atstūmimo.

Heteroseksualizuotas normas mokykloje labiausiai pateisino romantiniai santykiai su merginomis. Taikytas žemėlapio metodas atskleidė, kad merginą partnerę turėti labiau su vyriškumu siejosi tiems, kurie yra turėję romantinių santykių su merginomis. Nepaisant to, beveik visų informantų santykiai su moterimis prasidėdavo išimtinai merginų iniciatyva. Tai veikė ir kaip savisaugos mechanizmas, leidęs laikinai užmaskuoti savo homoseksualią tapatybę, tačiau kartais tokie santykiai nutrūkdavo net po pirmo bučinio:

„[T]ada, kai ji mane, atsimenu, pabučiavo. Tada aš, atsimenu, supratau, kad čia yra žiauriai blogai kažkas, kad čia, nu nu, kaip močiutė pabučiuotų. (nusijuokia) Ta prasme, vi vi visiškai ne taip, kaip aš maniau, kad yra ir tada mes išsiskyrėm“, – Vainius, 31 metai.

Gilų ir skaudų pėdsaką kalbintiems vaikinams paliko būtent artimųjų lūkesčių nepateisinimas ir nuolatinis jausmas, „*kad jeigu aš būčiau visiškai kitokiu, tada mane tėtis mylėtų*. <...> *Tai man buvo labai didelis noras, manau, jam įtikti* <...> *Tai aš jausdavaus, vat, tokiais momentais, nu, labai blogai*“, – Vainius, 31 metai. Ilgainiui tėvų ir bendraamžių lūkesčiai, kuriuos vaikinai dažniausiai tenkino slėpdami savo tapatybę ir seksualumą, turėjo ilgalaikių neigiamų pasekmių, juntamų ir jiems jau tapus suaugusiais:

„[M]ano aplinka buvo labai neskatinanti jokio išskirtinumo, kūrybiškumo, nu, ir aš prie tokios aplinkos bandžiau prisitaikyti. Manau, kad man neblogai sekė, <...> bet tas turi savo ir nemažą kainą, kaip, pavyzdžiui, aah, neturėjimas kažkokių didelės savivertės arba kūrybiškumo kažkokio, tas paskui labai gyvenime nėra plusas“, – Andrius, 29 metai.

Tarp pagrindinių pretekstų patyčioms buvo „tikro berniuko“ portretui prieštaraujanti ir „netinkama“ laikoma išvaizda bei vaikinams nederamas elgesys. Dažniausiai tai buvo asociacijos su moteriškumu, pavyzdžiui, ilgesni ar dažyti plaukai, aukštas balsas. Taip pat tvarkinga išvaizda, kvėpalų naudojimas ar net elementari higiena, neva „*tai yra moteriška škumas ir moteriškos procedūros*“, – Paulius, 29 metai, o vyras „*idealiai turi biški pasmirdėti*“, – Redas, 26 metai. Visgi dalis vaikinų nesutiko su šiais jiems keliamais lūkesčiais ir ne tik nevengė naudoti kvėpalų, bet ir dažydavo ar augindavo ilgus plaukus. Kita vertus, vaikinai sąmoningai saugodamiesi nuo patyčių nedrįso mokykloje vilkėti ryškesnių spalvų, dažnai užsienyje įsigytų drabužių ar aksesuarų (pvz., siaurėjančių / aptemptų kelnų):

„[T]urėjau žydrą striukę vienu metu, nu, ir man patiko jinai, bet pajaučiau tą užgauliojimą žmonių ir jos nebenešiojau“, – Joris, 26 metai.

Ne mažiau nei išvaizda svarbus buvo ir interesų ar pomėgių pasirinkimas, kai domėjimasis populiariąja vakarietiška muzika, menu ar geras mokymasis buvo laikoma priešlara norminiam vyriškumui. Dalis vaikinų teigė, kad vienintelis pomėgis, juos siejęs su kitais bendraamžiais, buvo automobiliai arba sportas. Kita vertus, informantai ir aktyviai priešinosi šiam naratyvui bei gynė savo įsitikinimus ne tik lankydami mėgstamus būrelius, gerai mokydami, bet ir atvirai kalbėdami apie savo interesus:

„[A]š ir nebijodavau aprašyti, kad aš domiuosi mada, man patinka mada, na, aš nebijodavau to to sakyti, nu, iš to irgi [aut. buvo] tų pačių patyčių“, – Naglis, 28 metai.

Vaikinai išskyrė kelias pagrindines strategijas, kuriomis siekė apsaugoti nuo patyčių: vieni ignoravo aplinką, nereaguodami į gaunamus komentarus, vengė konfliktų, kaip skatino tėvai bei mokytojai. Kiti maištavo, aktyviai gynė savo individualumą ir įsitikinimus aktyviai dalyvaudami visuomeninėje veikloje bei išreikšdami savo unikalumą per stilių ar pomėgius. Integruojantis į vakarietišką kultūrą ir įgyjant platesnę prieigą prie įvairiapusės informacijos, kalbinti vaikinai susidūrė su vertybine priešprieša. Viena vertus, nuosekliai laisvėjančioje visuomenėje jie ieškojo būdų išreikšti savo tapatybę. Kita vertus, nesulaukę supratimo mokyklos aplinkoje, vaikinai patyrė bendraamžių vaikinų atskirtį. Ši įtampa tarp platesnio sociokultūrinio konteksto ir artimos socialinės aplinkos vaikiniams kėlė sunkumų derinant savo tapatybę su vyriškumo normomis. Kadangi jų formuojamą savo socialinės lyties tapatybės suvokimą neretai kvestionavo tiek mokyklos bendruomenė, tiek tėvai, laikydami pasipriešinimą nusistovėjusioms normoms nepriimtina saviraiškos forma.

Diskusija ir išvados

Tyrime analizuojamas „tikro berniuko“ konceptas stipriai paremtas socialinės lyties binariškumo ir heteronormatyvumo dekonstrukcijos teorijose aprašomu vyriškumo standartu. Nors šeimos aplinkoje vaikinai dažniau jautėsi saugiau nei mokykloje, pasakojimai patvirtina ir ankstesniuose tyrimuose pastebėtus radinius (Šumskaitė, 2014; Perales, Francisco et al., 2023), jog heteroseksualiems tėčiams svarbu, kad sūnus pateisintų heteronormatyvius lūkesčius, pavyzdžiui, sportuotų ar leistų laiką ne merginų, o vaikinų kompanijoje.

Judith Butler (1999) keliama problema dėl binarinio lyties interpretavimo ypač ryškiai atsiskleidžia mokyklos aplinkoje. Tyrimo duomenys atskleidė, kad mokytojai, pasitelkdami slaptąjį ugdymą (Kågesten et al., 2016; Gansen, 2017; Terrier, 2020), „baudė“ heteroseksualizuotų normų neatitinkančius vaikus – jie ne tik nestabdė, bet ir palaikė iš šių normų kylančią diskriminaciją, skatindami homofobiškas ir seksistines nuostatas bei selektyviai žvelgdami į patyčias. Tai lemiančias priežastis iš dalies pagrindžia Akvilės Giniotaitės (2018) išvados, kad mokytojų kompetencija lytiškumo ugdymo srityje yra ribota: jie patys nėra tinkamai susipažinę su lyčių stereotipų daroma žala, o remdamiesi asmenine patirtimi bei vadovėliuose vis dar randamais lyčių stereotipais (Grigaliūnienė ir Rutkienė, 2020; Vasiliūnaitė, Giniotaitė, 2023; Rozenberg, et al., 2023), mokiniams

perduoda suvokimą, siejantį „tinkamą“ vyriškumą išskirtinai tik su biologiniu vyro kūnu. Dėl to susidaro įspūdis, kad mokytojai iš dalies pateisina įvairaus pobūdžio bendraamžių smurtą ir „kitokiais“ laikomų berniukų, stigmatizaciją, pavyzdžiui, laikydami tai pačių aukų išprovokuota pasekme.

„Būti kitokiam“ emocinė jausena, atsirandanti dėl atskirties nuo bendraamžių, vienišumo, menko pasitikėjimo savimi, baimės ir gėdos, ilgainiui verčia kurti savaizgos strategijas. Tyrime atsiskleidžia ir kituose darbuose išryškėjusios tendencijos, patvirtinančios Judith Butler (1999) idėją, jog heteroseksualumas atkuriamas socialinėmis praktikomis, o jo konstrukcijų perėmimas neheteroseksualiuose kontekstuose gali suteikti palengvėjimą. Be siekio išvengti tapatinimo su homoseksualumu per romantinius santykius su merginomis, kalbinti vaikinai taikė ir kitus savaizgos mechanizmus, aptinkamus užsienio tyrimuose. Vieni nepasidavė spaudimui ir daugiau laiko leido atviresnėse mergaičių kompanijose, kiti – siekdami pritapti, stebėjo bendraamžių elgesį ir sąmoningai treniravosi atrodyti „vyriškesni“, nei iš tikrųjų jautėsi (Dasgupta, 2017; Jiménez-Barbero et al., 2020). Šiame tyrime išryškėjo specifinis lietuviškas kontekstas, susijęs su sovietmečio ir stojimo į ES sandūra. Per kasdienes aspektus, tokius kaip aprangą ar tam tikro muzikos žanro klausymąsi, atsiskleidžia skirtis – Vakarų kultūra dažniau siejama su moteriškumu, o nusistovėjusios normos dažnai atkuriamos sovietiniame ar rusiškame kontekste. Tai taip pat matoma iš mokytojų požiūrio į mokinius, pavyzdžiui, kritikuojant išraiškingesnę ar drąsesnę vaikinių išvaizdą bei aprangą.

Tyrimas turi keletą ribotumų, kuriuos svarbu aptarti. Pirma, nors atrankos kriterijai neapėmė mokyklos vietovės, pastebėta, kad visi dalyviai mokėsi skirtingose ugdymo įstaigose – tiek regionuose, tiek miestuose. Kadangi šis aspektas nebuvo tiksliai analizuotas, vietos reikšmė vyriškumo formavimuisi liko neišryškinta ir gali būti laikoma nauju tyrimo objektu ateities tyrimuose. Antra, tyrimo metu nebuvo klausama apie galimą mokyklų kaitą, kadangi analizė nebuvo orientuota į konkrečių institucijų specifiką. Vis dėlto šis veiksnys galėtų būti reikšmingas ateities tyrimuose, siekiant atskleisti, kaip skirtingų mokyklų kontekstas veikia vyriškumo konstravimą. Galiausiai, nors partnerystės kriterijus buvo įtrauktas, jis nebuvo ryškus, tačiau galėtų būti svarbus tiriant ilgalaičių santykių daromą įtaką vyriškumo raiškai ir tapatybės priėmimui.

Atlikto tyrimo duomenys parodė, kad, augdami heteronormatyvioje vidurinės mokyklos aplinkoje, šių normų neatitinkantys vaikinai dažnai svarstė, kodėl jų patiriama tapatybė nėra socialiai priimtina. Be to, aplinkos siunčiami signalai neleido atsipalaiduoti ir vertė nuolat rinktis autentišką saviraišką ar prisitaikyti prie dominuojančių normų. Galima teigti, kad, pasirinkdami arba atitikti aplinkos lūkesčius, arba jiems priešintis ir patirti socialines sankcijas, vaikinai kūrė savitą „tikro berniuko“ supratimą, kuris skirtingais aspektais prieštaravo heteroseksualizuotam jo suvokimui. Apibendrinant reikia pažymėti, kad, nepateisindami jiems primetamų normų, vaikinai iš dalies buvo heteronormatyvios sistemos dalimi, tačiau kartu jai ir priešinosi, nepaisant tėvų, bendraamžių ar mokytojų daromo spaudimo ar net smurto.

Padėka

Šis tyrimas buvo atliktas magistro baigiamojo darbo pagrindu, todėl pirmiausia nuoširdžiai dėkoju savo darbo vadovei profesorei Irenai Emilijai Juozeliūnienei už nuoseklią pagalbą ir palaikymą viso tyrimo metu. Taip pat esu dėkingas magistro darbo recenzentui Daumantui Stumbriui už tikslias įžvalgas ir paskatinimą tyrimo pagrindu rengti mokslinį straipsnį. Galiausiai, dėkoju STEPP žurnalo recenzentams už išsamius ir tikslingus komentarus, kurie reikšmingai prisidėjo prie tyrimo kokybės gerinimo.

Literatūros sąrašas

- Anderson, E., Morris, M. 2015. „‘Charlie Is So Cool Like’: Authenticity, Popularity and Inclusive Masculinity on YouTube“, *Sociology*, 1–18.
- Bagdonas, A., Padarauskaitė, I. 2012. „Paauglių kūno vaizdas ir patyčių patirtis“, *Psichologija*, 46, 45–59.
- Boe, J. L., Woods, R. J. 2018. „Parents’ influence on infants’ gender-typed toy preferences“, *Sex Roles*, 79.
- Brown, C. S., Stone, E. A. 2016. „Gender stereotypes and discrimination: How sexism impacts development“ *Advances in child development and behavior*, 50, 105–133.
- Butler, J. 1999. *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. Routledge.
- Butler, J. 1999. *Bodies that matter: on the discursive limits of «sex»*. Routledge.
- Connell, R. 1995. *Masculinities*. Berkeley: University of California Press.
- Dasgupta, M. 2017. „Impact of peer group in the development and construction of masculinity“ *International Journal of Interdisciplinary and Multidisciplinary Studies*, 4, 192–197.
- Dukynaitė, R., Dudaitė, J. 2017. „Mokinių priklausymo mokyklai jausmas: mokyklos įtaka“ *Pedagogy Studies /Pedagogika*, 128.4.
- Elder, G. H., Johnson, M. K., Crosnoe, R. 2003. *The emergence and development of life course theory*, Springer US.
- Ewing Lee, E., A., Troop-Gordon, W. 2011. „Peer processes and gender role development: Changes in gender atypicality related to negative peer treatment and children’s friendships“ *Sex Roles*, 64, 90–102.
- Ewing Lee, E., A., Troop-Gordon, W. 2011. „Peer socialization of masculinity and femininity: Differential effects of overt and relational forms of peer victimization“ *British Journal of Developmental Psychology*, 29.2, 197–213.
- Fausto-Sterling, A., 2019. *The dynamic development of gender variability. In Homosexuality, transsexuality, psychoanalysis and traditional Judaism*, Routledge.
- Fausto-Sterling, A., 2021. „A dynamic systems framework for gender/sex development: From sensory input in infancy to subjective certainty in toddlerhood“ *Frontiers in Human Neuroscience*, 15.
- Foucault M. 1998. *Diskurso tvarka*. Vilnius: Baltos lankos.
- Gansen, H. M. 2017. „Reproducing (and disrupting) heteronormativity: Gendered sexual socialization in preschool classrooms“ *Sociology of Education*, 90.3, 255–272.
- Gaunt, L, et al. 2024. „Sibling and peer bullying victimization in adolescence: Masculinity, femininity, and the moderating role of sex and popularity“ *Journal of Adolescence*, 96(4), 760–770
- Giniotaitė, A. 2018. „Lytiškumo ugdymas: esamos ir galimos tapatybės. Nuo postmodernizmo posthumanizmo link“, *Acta Paedagogica Vilnensia*, 40, 155–168.

Giniotaitė, A. 2018. „Lytiškumo ugdymas kaip galimybė dekonstruoti heteronormą: mokytojų turimo žinojimo ir nuostatų analizė“, *Acta Paedagogica Vilnensia*, 41, 112–126.

Grigaliūnienė, M., Rutkienė, A. 2020. „Penktos klasės mokiniams skirtų matematikos vadovėlių lyginamoji analizė lyčių aspektu“, *Pedagogika*, 138.2, 131–149.

Gudžinskas, L. 2015. „LGBT teisių raida Lietuvoje įaištinant Europos Sąjungą“ *Pirmasis Lietuvos dešimtmetis Europos Sąjungoje: transformacija ar imitacija?*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 196–216.

Jiménez-Barbero, et al. 2020. „Physical education and school bullying: A systematic review“ *Physical Education and Sport Pedagogy*, 25.1, 79–100.

Juozeliūnienė, I. 2014. *Žemėlapių metodai vaizdu grįstame tyrime*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Kågesten A., Gibbs S., et al. 2016. Understanding Factors that Shape Gender Attitudes in Early Adolescence Globally: A Mixed-Methods Systematic Review, PloS one.

LaRossa, R. 1997. *The Modernization of Fatherhood: a Social and Political History*. The University of Chicago. USA.

Lyttleton-Smith, J. 2019. „Objects of conflict:(re) configuring early childhood experiences of gender in the preschool classroom“, *Gender and Education*, 31.6, 655–672.

Messner, M. 1999. „Gender displays and Men’s Power: The „New Man“ and the Mexican Immigrant Man“. In *American Families – A Multicultural Reader* ed. Coontz, Stephanie; Parson, Maya; Raley, Gabrielle. Routledge: London.

Messner, M. 2007. „The Masculinity of the Governor“, *Gender & Society*, 21(4), 461–480.

M. van de Rozenberg, et al., 2023. „Hidden in Plain Sight: Gender Bias and Heteronormativity in Dutch Textbooks“, *Educational Studies*, 59(3), 299–317.

Perales, Francisco, et al., 2023, „Like father, like son: Empirical insights into the intergenerational continuity of masculinity ideology“, *Sex Roles* 88.9, 399–412.

Purvanekienė, G. 2011. „Lytiškumo formavimasis ir kultūrinė aplinka: mokinių požiūris“, *Acta Paedagogica Vilnensia*, 26, 22–34.

Richards, Ch., et al. 2016. „Non-binary or genderqueer genders“, *International Review of Psychiatry*, 28.1.

Rosen, N. L., Nofziger S. 2019. „Boys, bullying, and gender roles: How hegemonic masculinity shapes bullying behavior“, *Gender Issues*, 36.3, 295–318.

Stundžė L. 2016. *Lyties ir komunikacijos sąsajos. Mokymo priemonė*. Vilniaus universitetas.

Šumskaitė, Lina. 2014. „Norminis vyriškumas tėvystės praktikoje“, *STEPP: socialinė teorija, empirija, politika ir praktika* 8, 33–50.

Tereškinas, A. 2004. „Tarp norminio ir subordinuoto vyriškumo formų: vyrai, jų seksualumas ir maskulinizmo politika šiuolaikinėje Lietuvoje“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 03, 28–38.

Tereškinas, A. 2011. *Vyrų pasaulis: vyrai ir žaizdos vyriškumas Lietuvoje*. Vilnius: Baltos lankos.

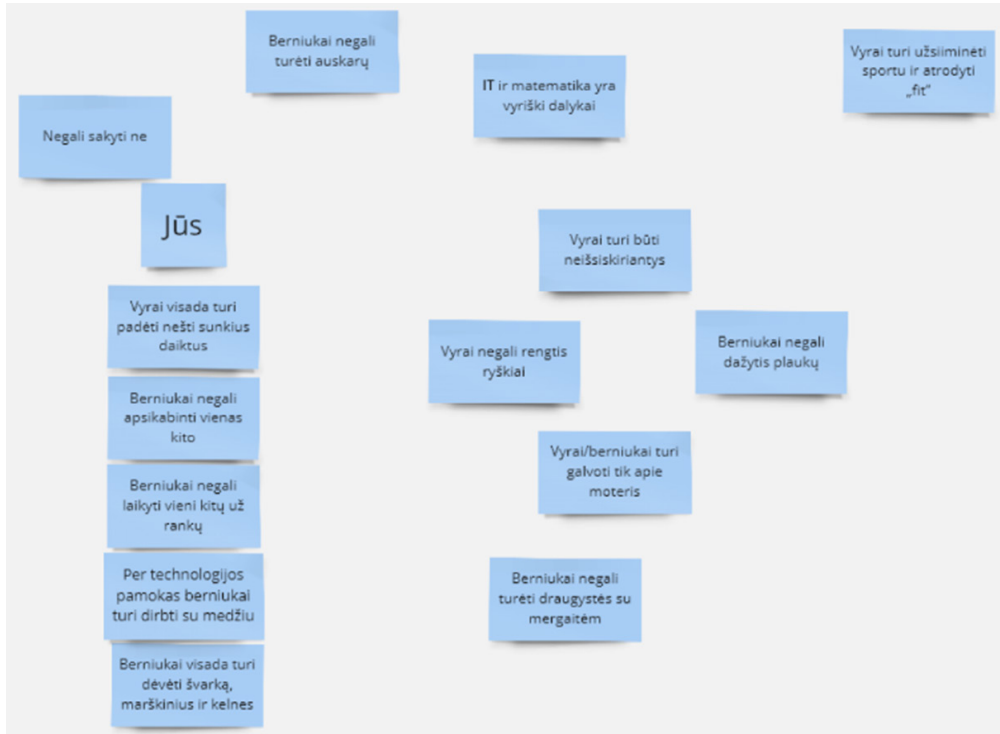
Terrier, C. 2020. „Boys lag behind: How teachers’ gender biases affect student achievement“, *Economics of Education Review*, 77.

Vasiliūnaitė, E., Giniotaitė, A. 2023. „Tu esi vaikinai arba mergina – kito pasirinkimo nėra“. Biologinės lyties sampratos biologijos vadovėliuose analizė“, *Acta Paedagogica Vilnensia*, 50, 107–128.

Žalimas, D. 2022. „Lietuvos Respublikos užsienio politikos konstituciniai pagrindai“, *Lietuvos konstitucinė teisė: vadovėlis. Trečioji laida*. Vilnius: Mykolas Romeris universitetas, 2022, 30 skyrius. ISBN 9786094880360.

Priedai. Tyrimo dalyvių vaidmens darybos žemėlapių pavyzdžiai

Nojus

Benas

Joris

